

Iwona Dorota Czechowska*

SEKTOR BANKOWY W PROCESIE TRANSFORMACJI

Transformacja systemowa zmieniła kontekst działalności bankowej¹. Sektor bankowy przekształcił się z instytucji biernej w aktywną, mającą istotny wpływ na kreacje procesów gospodarczych². Umocnienie instytucji bankowych wymagało decydujących przemian. Banki uzyskały autonomię w podejmowaniu decyzji ekonomicznych. Stopniowo zaczęły przystosowywać się do wymagań gospodarki rynkowej. Na rozwój sektora bankowego miały wpływ również działania państwa w zakresie: ustanowienia podstaw prawnych, nadzorczych czy politycznych³.

W sektorze bankowym wprowadzono radykalne zmiany, dotyczące wielu dziedzin, takich jak np. polityki licencyjnej, strategii, zarządzania, restrukturyzacji, minimalizowania ryzyka, organizacji, wyposażenia technicznego.

* Dr w Katedrze Finansów i Bankowości UŁ.

¹ Por. rozważania złożonego problemu transformacji systemowej sektora bankowego takich autorów, jak: W. L. Jaworski, Z. Krzyżkiewicz, B. Kosiński, *Banki, rynek, operacje, polityka*, Poltext, Warszawa 1997; W. Baka i in., *Transformacja bankowości polskiej w latach 1988–1995. Studium monograficzno-porównawcze*, Biblioteka Menedżera i Bankowca, „Zarządzanie i Finanse” 1997; Z. Polański, *Pieniądz i system finansowy w Polsce. Lata 1982–1993. Przemiana ustrojowa*, PWN, Warszawa 1994; W. Wilczyński, *Pożądane kierunki przekształceń polskiego systemu bankowego na tle jego obecnego stanu*, „Bank i Kredyt” 1995, nr 1–2, s. 46–49; L. Swatler, *Uwagi o systemie bankowym i polityce pieniężnej w okresie transformacji*, „Bank i Kredyt” 1994, nr 11; Z. Krzyżkiewicz, *Podręcznik do nauki bankowości*, Biblioteka Menedżera i Bankowca, „Zarządzanie i Finanse” 1996; I. D. Czechowska, *Bank centralny na rynku pieniężnym*, Absolwent, Łódź 1998.

² J. Świdorski uaktywnienie sektora bankowego pojmuję jako rezultat ewolucji roli pieniądza, który w warunkach gospodarki rynkowej stał się powszechną miarą i kryterium oceny działalności gospodarczej; J. Świdorski, *Finanse banku komercyjnego*, Biblioteka Menedżera i Bankowca, „Zarządzanie i Finanse” 1998, s. 20.

³ Działalność państwa objęła: kształtowanie ostrożnościowych regulacji nadzorczych, podkreślanie roli monitorowania jakości aktywów banków, ich dochodów, procedur księgowych, a także systemów kontroli zarządczej – D. McNaughton, *Zarządzanie nowoczesnym bankiem w okresie zmian*, Fundacja Warszawski Instytut Bankowości, Warszawa 1995, s. 15.

Wskazując na cechy doskonałości w systemie bankowym S. J. Davis powołuje się na rozważania niezależnych obserwatorów i wymienia⁴:

- otwartą kulturę i szeroką komunikację pionową i poziomą,
- silnie zakorzenione, wspólnie wyznawane wartości,
- zysk w wyniku finansowym, traktowany jako wartość,
- działalność stymulowaną potrzebami klienta,
- chęć inwestowania w nowe produkty,
- silne i spójne przywództwo oraz silne poczucie kierunku działania,
- determinacje w zatrudnianiu najlepszych pracowników,
- inwestycje w szkolenia oraz rozwój kadry,
- system informacji o klientach i produktach pozwalający na ocenę rentowności produktu i klienta,
- silny system zarządzania ryzykiem kredytowym.

Polski system bankowy końca lat osiemdziesiątych miał charakter jedno-szczebłowy.

Ówczesny system bankowy wyróżniały następujące cechy⁵:

1. Scentralizowana struktura aparatu bankowego. W jej skład wchodził pozostający w gestii państwa monobank, z którego wyodrębniono banki specjalizujące się w różnych dziedzinach gospodarowania, takich jak: handel zagraniczny, rolnictwo, oszczędności pieniężne ludności: złotowe i dewizowe (NBP, BH SA, Pekao SA, BGŻ, PKO).

2. Wysoki stopień uzależnienia od rządu. Bank wyrażał interesy państwa, a nie swoje – banku przedsiębiorstwa. Deficyt budżetowy finansowano jedynie za pomocą kredytu bankowego, a nadwyżka budżetowa mogła być wyłącznie ulokowana w banku centralnym. Połączono funkcje finansowania budżetowego i kredytowego. Plan rzeczowy (sformułowany w Narodowym Planie Społeczno-Gospodarczym i centralnych planach rocznych) miał nadrzędną pozycję w stosunku do kredytowania, co miało wyraz w emisji pieniądza gotówkowego.

3. Niewymienialność polskiego pieniądza. Obowiązywały różne kursy walutowe. Emisja pieniądza centralnego (gotówkowego) nie miała pokrycia w zewnętrznej bazie monetarnej (złocie, dewizach, kredytach udzielonych osobom zagranicznym, pożyczkach MFW, zobowiązaniach Skarbu Państwa na rynku pieniężnym). Emisja kredytu – pieniądza depozytowego – nie miała odzwierciedlenia w rezerwach pieniądza centralnego (gotówkowego). Emisja pieniądza bez konieczności pokrycia była dostosowywana automatycznie i biernie do potrzeb gospodarki. Banki działały niezgodnie z zasadami równowagi globalnej podaży pieniądza.

⁴ S. J. Davis, *Excellence in Banking*, MacMillan, New York 1985; cyt. za: D. McNaughton, *op. cit.*, s. 26.

⁵ A. Z. Nowak, *Polityka pieniężna a druga gospodarka w Polsce w latach osiemdziesiątych*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Warszawa 1993, s. 33.

4. Administracyjny sposób określania wysokości stóp procentowych. W tej sytuacji stopy procentowe nie były aktywną ceną pieniądza ustaloną na rynku⁶.

5. Trudny do określenia charakter pieniądza. O jego egzogeniczności świadczyła jednopoziomowość przyjęta w celu przejęcia pełnej kontroli kreacji pieniądza. Natomiast argumentem przeciwko niej był fakt, że pomimo zlikwidowania instytucji pośredniczących systemu monetarnego, bank nie był samodzielny, ale uzależniony od planów centralnych i różnych nacisków⁷.

6. Zawężenie definicji agregatu o najwyższej płynności – pieniądza jedynie do zasobów gotówki gospodarstw domowych i innych prywatnych podmiotów. W klasyfikacji agregatów pieniężnych kierowano się nie kryteriami ekonomicznymi, ale politycznymi i planistycznymi, i dlatego środki na rachunkach bankowych ludności i przedsiębiorstw nie były zaliczane do tej kategorii. Za pieniądz w ujęciu klasyfikacji agregatów monetarnych uznawano jedynie zasoby gotówki będącej w posiadaniu gospodarstw domowych i innych prywatnych podmiotów⁸.

System bankowy charakteryzujący się powyższymi cechami spowodował m. in.:

1. Uniezależnienie kreacji kredytu od zasobów pieniądza centralnego. Na wielkość podaży pieniądza wpływała przede wszystkim dostępność kredytu, dopasowywana przez decyzję planisty i administracji do potrzeb gospodarki.

2. Spadek stopy procentowej w określaniu popytu na pieniądz do roli drugorzędnej z powodu m. in.: nierównowagi w sferze inwestowania, obrotu zaopatrzeniowego, rynku konsumpcyjnego; braku odpowiednich połączeń systemu finansowego przedsiębiorstw z zasadami finansowania kredytowego; różnic między bankową stopą procentową a oczekiwaniami inflacyjnymi; automatyzmu w finansowaniu deficytu budżetowego; wciąż powiększającego się zadłużenia zagranicznego⁹.

3. Narastającą inflację – bardzo poważny problem, który osiągnął swoje apogeum w końcu lat 80. i na początku 90., i stał się przyczyną napięć społecznych, politycznych i gospodarczych.

⁶ W. Mints, *A History of Banking Theory*, University of Chicago Press, Chicago 1945, a także T. M. Podolski, *Socialist Banking and Monetary Control (the Experience of Poland)*, Cambridge (Mass.) 1973, cyt. za: A. Nowak, *op. cit.*, s. 34; praca zbiorowa pod redakcją J. Szyrockiego, K. Znanięckiej, *Stopa Procentowa*, Akademia Ekonomiczna im. K. Adamieckiego w Katowicach, Katowice 1988.

⁷ Patrz szerzej: G. Jędrzejczak, K. Kalicki, *Kreacja kredytu i pieniądza w jedno- i dwuszczeblowym systemie bankowym*, „Bank i Kredyt” 1989, nr 8–9, s. 3.

⁸ G. Jędrzejczak, K. Kalicki, *op. cit.*, s. 2.

⁹ Patrz szerzej G. Jędrzejczak, K. Kalicki, *Kreacja pieniądza w gospodarce polskiej (1970–1986)*, „Bank i Kredyt” 1989, nr 2, cyt. za: A. Z. Nowak, *op. cit.*

O efektywności systemu bankowego decyduje w istotny sposób sprawność operacyjno-organizacyjna aparatu bankowego. W gospodarce rynkowej jest to system dwupoziomowy¹⁰. System dwupoziomowy składa się z ogniwa, w którym decyzje są podejmowane na szczeblu centralnym (emisja prawnego środka płatniczego jako środka ostatecznej zapłaty i pieniądza rezerwowego), oraz ogniwa zdecentralizowanych instytucji bankowych (tworzenie wkładowego pieniądza transakcyjnego).

W okresie dochodzenia do gospodarki rynkowej polski system bankowy przekształcono w dwupoziomowy, w którym na bazie oddziałów operacyjnych NBP utworzono 9 banków komercyjnych. Dwupoziomowość łączyła się z powstaniem wtórnego źródła kreacji pieniądza, ponieważ obok NBP, źródłem kreacji stały się nowo powstałe banki państwowe, wyodrębnione z NBP, i istniejące przed rokiem 1989 banki specjalne. A zatem oddzielenie emisyjnej funkcji banku od funkcji kredytowej oznaczało powstanie w gospodarce rynkowej dwupoziomowego systemu bankowego, gdzie kreacja pieniądza odbywa się poprzez emisję pieniądza w banku centralnym albo jest wynikiem działania wielu banków komercyjnych. Jedną z podstaw orientacji na model dwupoziomowy stanowiła kwestia istnienia instytucjonalnej bariery ochronnej przed nadmierną kreacją pieniądza wymuszanej poprzednio pod presją przedsiębiorstw oczekujących kredytów bankowych. W konsekwencji przyjęcia dwupoziomowego modelu bankowości oczekiwano zaktywizowania mechanizmów konkurencji na polu pozyskiwania klienta, chociaż początkowo konkurencja była ograniczona barierą organizacyjną, spowodowaną mało rozwiniętą siecią placówek bankowych, a także orientacją na działania w ramach określonych specjalizacji. Kolejnym czynnikiem ograniczającym działanie konkurencji było ubogie wyposażenie w infrastrukturę i wykwalifikowaną kadrę¹¹.

Obecnie w skład systemu bankowego wchodzi banki zajmujące różną pozycję w strukturze aparatu bankowego, wykonujące różne czynności bankowe, reprezentujące różny typ własności, w różny sposób powiązane

¹⁰ Powszechnie przyjmuje się, że system bankowy to całokształt instytucji bankowych oraz normy określające wzajemne relacje i związki z otoczeniem. System jest wielopoziomowym układem, w którego skład wchodzi bank centralny-emisyjny i banki komercyjne: W. L. Jaworski, Z. Krzyżkiewicz, B. Kosiński, *op. cit.*, s. 15. System bankowy jest także określany poprzez realizację odpowiednich funkcji: gromadzenia środków, inwestowania, realizacji płatności, zarządzania ryzykiem bankowym itp.: *The Global Financial System. Functional Perspective*, Harvard Business Scholl, Boston 1995, s. 27, cyt. za: W. L. Jaworski, Z. Krzyżkiewicz, B. Kosiński, *op. cit.*, s. 15.

¹¹ B. Gruszka, Z. Krzyżkiewicz, *Rola polityki pieniężnej w równoważeniu gospodarki*, [w:] G. Kołodko (red.), *Polityka finansowa, stabilizacja, transformacja*, Instytut Finansów, Warszawa 1991, s. 161.

z bankiem centralnym¹². Struktura systemu bankowego zależy od sposobu jego działania: uniwersalizmu lub specjalizacji i od wykonywania lub nie przez bank centralny funkcji bezpośredniego kredytowania. Na świecie istnieją systemy bankowe oparte na specjalizacji (np. angielski, amerykański, włoski, belgijski, holenderski czy francuski), w których wyodrębnia się grupę banków inwestycyjnych i rozwojowych, a także takie systemy, gdzie banki mają charakter uniwersalny (np. niemiecki). Ostatnio obserwuje się zmierzanie systemów bankowych w kierunku uniwersalizacji¹³, wywołane konkurencją między bankami krajowymi, zagranicznymi i innymi instytucjami niebankowymi.

Polski, dwupoziomowy system bankowy składa się z banku centralnego i banków komercyjnych. Banki komercyjne działają tak, jak przedsiębiorstwa, ich głównym celem jest osiąganie zysku, ale w taki sposób, aby zagwarantować swoim depozytariuszom bezpieczeństwo. Na czele systemu stoi Narodowy Bank Polski (centralny bank państwa), którego głównym zadaniem jest umacnianie pieniądza polskiego, a także współdziałanie w tworzeniu i realizacji polityki gospodarczej państwa. NBP powinien tak regulować podaż i wpływać na system bankowy, aby sprzyjać rozwojowi gospodarki, a jednocześnie czuwać nad stabilizacją polskiego pieniądza wewnątrz kraju i za granicą. Musi być w takim razie wyposażony w odpowiednie instrumenty, które pozwolą mu zrealizować te cele oraz funkcje: banku emisyjnego, banku gospodarki narodowej, banku państwa i banku banków. A zatem NBP jest najważniejszą instytucją finansową systemu bankowego, stosującą regulacje makroekonomiczne dotyczące kontroli podstawowych agregatów gospodarczych, w celu stymulowania procesów rozwojowych w warunkach równowagi i stabilności gospodarczej.

NBP sprawuje nadzór nad bankami¹⁴, jego celem w tym przypadku jest zapewnienie bezpieczeństwa wkładów oszczędnościowych i lokat finansowych gromadzonych w bankach. Ponadto nadzór bankowy, wzmocniony utworzeniem w 1997 r. Komisji Nadzoru Bankowego (ciała o charakterze ustawodawczym), zajmuje się sprawowaniem kontroli nad bankami w kwestii przestrzegania prawa bankowego, norm finansowych i innych regulacji. Nadzór bankowy zajmuje się w szczególności analizowaniem bilansów

¹² Intensywny wzrost liczby banków w Polsce, będący następstwem liberalnej polityki licencyjnej nastąpił w latach 1989–1991. W tym okresie NBP dążył do dywersyfikacji systemu mając na względzie stworzenie warunków konkurencji.

¹³ Charakter polskiego systemu bankowego w kontekście jego uniwersalności był opisywany przez M. Rajczyka, *Banki komercyjne*, Fundacja Edukacji Ekonomicznej, Warszawa 1992, s. 15–16, a także Z. Krzyżkiewicz, *Podręcznik do nauki bankowości*, Biblioteka Menedżera i Bankowca, „Zarządzanie i Finanse” 1996, s. 39–40.

¹⁴ Zob. szerzej D. Daniluk, *Regulacje i nadzór bankowy w Polsce*, Biblioteka Menedżera i Bankowca, „Zarządzanie i Finanse” 1996, czy C. Kosikowski, *Publiczne prawo bankowe*, PWE, Warszawa 1999, rozdz. 6.

banków, ich płynności finansowej, prawidłowości udzielania kredytów i pożyczek, oprocentowania depozytów i pożyczek oraz oceną sytuacji finansowej banków¹⁵.

Jan K. Solarz zauważa, że ocena zmian w systemach bankowych jest zróżnicowana w zależności od koncepcji rozwoju systemu – funkcjonalnej albo instytucjonalnej. W koncepcji funkcjonalnej podkreśla się stałość funkcji systemu bankowego wobec zmieniających się form instytucjonalnych. W tym przypadku o pasywnym rozwoju systemu bankowego decydują modyfikacje gospodarki rynkowej. Natomiast w ujęciu instytucjonalnym dostrzega się ścisłe relacje między kształtowaniem instytucji finansowych a rozwojem systemu bankowego, które wymuszają proefektywnościowe działania w gospodarce narodowej, co z kolei sugeruje podjęcie działań rządu w aspekcie racjonalnego przekształcenia systemu bankowego¹⁶. Istnieje konsensus, co do tego, że przekształcenia systemów bankowych mają charakter dynamiczny i w bardzo dużym stopniu zależą od zmian występujących w wymiarze ogólnosięciowym, w obrębie gospodarek finansowych.

Prawo bankowe określa sposób działania systemu bankowego danego kraju, a także rolę banku centralnego oraz zadania nadzoru bankowego. Podstawę ewolucji polskiego systemu bankowego na drodze transformacji stanowiły regulacje w formie ustawy z 1982 r., z których wynikała możliwość aktywnego wpływania poprzez system bankowy na kształtowanie i realizację polityki gospodarczej państwa oraz równowagi gospodarczej. Na mocy tej ustawy wyodrębniono aparat bankowy z resortu finansów i podporządkowano go Sejmowi. Polski system bankowy dzięki takiemu posunięciu uzyskał autonomię w prowadzeniu polityki pieniężnej i kredytowej. Zmieniono także oblicze stosunków między bankami i przedsiębiorstwami poprzez nadanie im charakteru umowy¹⁷. Zaprezentowany w 1987 r. „Program umacniania pieniądza” obejmował podstawowe zasady reformy gospodarczej, prowadzącej ku przekształceniom gospodarki polskiej w gospodarkę rynkową.

Dalsze reformy bankowe, przeprowadzone w Polsce na mocy fundamentalnych ustaw z 1989 r., były realizowane z uwzględnieniem idei utrzymania wielkości kredytu i pieniądza w określonym przedziale, uwarunkowanym potencjałem ekonomicznym gospodarki, przy założeniu realizacji podstawowego celu, którym było ograniczanie inflacji¹⁸. Czynnikiem ułatwiającym

¹⁵ J. Świdorski, *op. cit.*, s. 13.

¹⁶ J. K. Solarz, *Koncepcje rozwoju systemów bankowych*, NBP, Warszawa 1996, s. 29, cyt. za: W. L. Jaworski, Z. Krzyżkiewicz, B. Kosiński, *op. cit.*, s. 16–17.

¹⁷ *Prawo bankowe*, ustawa z 26 lutego 1982 r., DzU 1982, nr 7, poz. 56. Por. komentarz do ustawy zaprezentowany przez W. L. Jaworski, Z. Krzyżkiewicz, B. Kosiński, *op. cit.*, s. 28–30.

¹⁸ Ustawa z 31 stycznia 1989 r., *Prawo bankowe i o NBP*, DzU 1989, nr 4, poz. 21.

podjęcie takiej strategii działania było wydzielenie bezpośredniej działalności kredytowej z banku centralnego, czego dokonano w nowym dwupoziomowym systemie bankowym. Dwupoziomowy system bankowy spowodował większą niezależność banków w ramach podejmowania decyzji kredytowych. Przyznawanie kredytów uzależniono od wykazywania się przez kredytobiorców zdolnością kredytową. Również klienci systemu bankowego uzyskali nowy przywilej wobec rozwiązań charakterystycznych dla poprzedniego systemu, w postaci prawa wyboru bankowego usługodawcy¹⁹.

Od 1989 r. polski system bankowy, w oparciu o stosowne regulacje coraz bardziej upodabnia się do systemów bankowych, charakterystycznych dla krajów wysoko rozwiniętych. Następstwem reformatorskich regulacji było powstanie kilkudziesięciu nowych, samodzielnych, samofinansujących się banków, wykonujących różne czynności, wykorzystujących w swoim działaniu zasady rachunku ekonomicznego, zmobilizowanych poprzez mechanizmy konkurencji do wprowadzania coraz lepszych jakościowo produktów i usług, lepiej dostosowanych do potrzeb klientów.

Transformacja polskiego systemu bankowego dokonuje się w perspektywie prywatyzacji i konsolidacji. Prywatyzacja łączy się z przekształceniem form własności²⁰. Zmiana struktury własności i preferowanie własności prywatnej przyczynia się do wzrostu efektywności gospodarczej. Prywatyzacja może prowadzić do następstw w postaci: zwiększenia skuteczności zarządzania, zmniejszenia wpływów biurokracji, rozwoju gospodarczego i społecznego. Przedsiębiorstwo prywatne, dzięki nadzorowi właścicielskiemu jest bardziej zorientowane na zysk niż przedsiębiorstwo innego typu²¹. Chociaż banki prywatne nie zawsze muszą być dobrymi bankami. Dlatego też wskazane jest rozpatrywanie prywatyzacji przy udziale różnych podmiotów: indywidualnych akcjonariuszy, pracowników banku, przedsiębiorstw, firm ubezpieczeniowych, zagranicznych banków, czy lokalnych banków. Prywatyzacja banków jest rozpatrywana w kontekście: celów rządu i banków, doboru udziałowców, wyceny, a także specjalnych zachęt dla inwestorów i stosowanych metod sprzedaży²².

W praktyce prywatyzacji banków stosowane są następujące modele struktury właścicielskiej²³:

¹⁹ E. Kostro, *Reforma prawa bankowego*, „Bank i Kredyt” 1989, nr 6, s. 5.

²⁰ Kwestie form własności w polskim systemie bankowym podnosili: P. Wyczański, M. Gołajewska, *Polski system bankowy 1990–1995*, Fundacja im. Friedricha Eberta, Warszawa 1996, s. 71.

²¹ S. Lachowski, *Prywatyzacja sektora bankowego jako czynnik wspomagający długofalowy wzrost gospodarczy*, „Bank i Kredyt” 1998, nr 7–8, s. 58–60.

²² D. McNaughton, *op. cit.*, s. 278–281.

²³ S. Lachowski, *op. cit.*

- rozproszonej struktury kapitału akcyjnego w formie:
 - mieszanej z udziałem grupy stabilnych inwestorów,
 - dominującego udziału małych inwestorów indywidualnych,
 - różnych wydań powszechnej prywatyzacji;
- z udziałem aktywnego strategicznego inwestora posiadającego kontrolny pakiet akcji.

Prywatyzacja polskiego systemu bankowego dokonuje się metodą pośrednią (umożliwianie powstawania polskich banków z udziałem kapitału prywatnego, dopuszczanie działalności prywatnych banków zagranicznych) i metodą bezpośrednią (prywatyzacja banków z kapitałem mieszanym i dużych banków państwowych)²⁴. Aktywność w dziedzinie prywatyzacji polskiego systemu bankowego była podejmowana w celu²⁵:

- wzmocnienia kapitałowego a także ułatwienia dostępu do kapitału,
- identyfikacji właściciela, odpowiadającego kapitałowo za działalność banku,
- uniezależnienia polityki banku od bieżących potrzeb i możliwości budżetu państwa,
- wzrostu efektywności działania, modernizacji, transferu technologii,
- zwiększenia wpływów budżetowych,
- pozostawienia większości udziałów w podmiotach polskich: Skarb Państwa, pracownicy, oferta publiczna.

Orientacja na prywatyzację wynikała z następujących powodów²⁶:

- banki reprezentujące państwową formę własności mogą wykorzystywać swoją monopolistyczną pozycję, nie narażając się na ryzyko. Są uzależnione od bieżącej polityki państwa, co może oddziaływać na ich dekapitalizację;
- sprywatyzowane banki są bardziej efektywne, ponieważ poddane są bardziej wnikliwej kontroli sprawowanej przez ich właścicieli-akcjonariuszy;
- następstwem procesów prywatyzacyjnych jest rozwój rynku kapitałowego, a także wzmocnienie kapitałowe banków spowodowane kolejnymi emisjami.

Prywatyzacja polskiego systemu bankowego przebiegała w kilku etapach. Początkowo nastąpiło przekształcenie wyodrębnionych ze struktur NBP dziewięciu banków państwowych w jednoosobowe spółki Skarbu Państwa²⁷.

²⁴ K. Szelaąg, *Prywatyzacja polskiego systemu bankowego – stan obecny i perspektywy*, „Bank i Kredyt” 1998, nr 7–8, s. 103.

²⁵ *Podstawowe kierunki prywatyzacji w 1992 r.*, uchwała Sejmu z 5 czerwca 1992 r., cyt. za: W. L. Jaworski, Z. Krzyżkiewicz, B. Kosiński, *op. cit.*, s. 42.

²⁶ *Ibidem*, s. 42.

²⁷ W 1993 r. rząd polski podpisał umowę z zachodnimi darczyńcami dotyczącą przekształcenia Funduszu Stabilizacji Złotego w Fundusz Prywatyzacji Banków Polskich. Rząd zobowiązał się wtedy do sprywatyzowania wszystkich 9 banków do końca 1996 r., red. Z. Polański, B. Pietrzak, *System finansowy w Polsce, Lata dziewięćdziesiąte*, PWN, Warszawa 1997, s. 339.

Następnie przeobrażono je w spółki akcyjne, notowane na Gieldzie Papierów Wartościowych w Warszawie. Kolejny etap prywatyzacji dotyczy sprzedaży kapitałowi zagranicznemu pakietów większościowych.

Prywatyzacja polskiego systemu bankowego jest także uwarunkowana czynnikami zewnętrznymi, wynikającymi z aspirowania Polski do struktur europejskich. Otóż warunkiem sprostania konkurencji na tym rynku jest zdecydowana poprawa efektywności i wzmocnienie kapitałowe polskich instytucji finansowych, właśnie poprzez procesy restrukturyzacyjne, prywatyzacyjne i konsolidacyjne. Ich pozytywne następstwa wzmocnią polskie notowania podczas negocjacji w sprawie członkostwa²⁸.

Tabela 1

Konsolidacja sektora bankowego w Stanach Zjednoczonych

Wyszczególnienie	1980	1990
Nowe koncesje bankowe	205	165
Konsolidacja, wchłonięcia i fuzje	132	390
Upadłości	10	159 ^a
Liczba banków	14 435	12 338
Liczba oddziałów	38 736 ^b	51 225
Liczba holdingów bankowych	284	831
Liczba banków w ramach holdingów bankowych	2 269	3 780

^a Największą liczbę upadłości (221) odnotowano w roku 1988.

^b Dla roku 1980 łącznie z bankomatami.

Źródło: „ABA Banking Journal”, August 1991, s. 31, cyt. za: J. L. Gray, Th. W. Harvey, *Znaczenie jakości w działalności bankowej*, Związek Banków Polskich, Warszawa 1996, s. 23.

Przez pojęcie konsolidacji banków określa się różnego rodzaju połączenia, zwłaszcza kapitałowe, ale także organizacyjne²⁹. Tendencje konsolidacyjne są powszechne w bankowości europejskiej, a także poza Europą, zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych³⁰ (patrz tab. 1 i 2).

²⁸ K. Szelaąg, *op. cit.*, s. 103.

²⁹ Formy konsolidacji kapitałowej zostaną przedstawione w innej części pracy.

³⁰ Teoretyczne i praktyczne rozważania na temat konsolidacji podejmują J. K. Solarz, *Rozwój systemów bankowych*, Biblioteka Menedżera i Bankowca, „Zarządzanie i Finanse” 1996, s. 122–124 oraz B. Kosiński, *Konsolidacja w sektorze bankowym wobec perspektyw nasilenia konkurencji zagranicznej*, [w:] W. Jaworski (red.), *Polskie banki w drodze do Unii Europejskiej*, Poltext, Warszawa 1997, s. 77–102.

Tabela 2

Liczba fuzji i przejęć europejskich instytucji kredytowych w latach 1995–1999

Wyszczególnienie	1995	1996	1997	1998	1999
Ogółem	326	343	319	434	497
Krajowe	275	293	270	383	414
Instytucje europejskie	20	7	12	18	27
Instytucje ponadeuro-pejskie	31	43	37	33	56

Źródło: „European Central Bank”, *Merger & Acquisitions Involving the EU Banking Industry: Facts and Implications*, December 2000.

O obecności procesów konsolidacyjnych świadczy spadek liczby banków przy wzroście sum bilansowych i aktywów. Kwestie sporne w odniesieniu do konsolidacji dotyczą ustalenia źródła jej inspiracji, którym może być: inicjatywa odgórna pochodząca od właściciela państwowego albo oddolna, pochodząca z samego banku. To pierwsze rozwiązanie poddawane jest krytyce. Jako argumenty podaje się m. in. zastrzeżenia dotyczące możliwości podporządkowania konsolidacji interesom budżetu, brak dostatecznych informacji dla podejmowania decyzji konsolidacyjnych. Zalety wynikające z utworzenia dzięki wykorzystaniu konsolidacji dużego banku, o skoncentrowanych środkach, obejmują następujące kwestie³¹:

- mniejsze ryzyko upadłości spowodowane warunkami zewnętrznymi,
- większa możliwość dywersyfikacji źródeł dochodu,
- większa możliwość zatrudniania wysoko wykwalifikowanych kadr,
- większe zaufanie społeczne,
- większe możliwości kredytowe,
- lepsza pozycja konkurencyjna wobec banków z kapitałem zagranicznym.

A zatem podmioty aktywne w procesach konsolidacji liczą na uzyskanie z tego tytułu wymiernych korzyści finansowych, wynikających ze zwiększonej skali działania, efektu komplementarności operacji i usług świadczonych przez poszczególne, połączone jednostki, oraz na objęcie większej części rynku. Efekt zwiększonej skali działania jest skutkiem rozłożenia kosztów na większą liczbę placówek i kwotę obrotów. Efekt komplementarności dotyczy powiększenia asortymentu, a przez to liczby punktów sprzedaży i klientów. Z przedsięwzięciami konsolidacyjnymi łączą się także koszty, które stanowią implikację przeprowadzanych zmian kadrowych i organizacyjnych, przystosowania do nowych warunków. W literaturze nie ma jednoznacznych opinii co do kwestii oczekiwanych korzyści i prawdopodobnych

³¹ W. Jaworski (red.), *op. cit.*, s. 43; W. L. Jaworski, Z. Krzyżkiewicz, B. Kosiński, *op. cit.*, s. 42.

kosztów łączących się z konsolidacją, ponieważ nie można znaleźć jasnych odpowiedzi na pytanie o rzeczywiste zależności między rozmiarami banku a jego efektywnością. Zwraca się w tym przypadku uwagę na to, że korzyści skali mogą wystąpić tylko w określonych przypadkach, np. wobec odpowiednio dużych banków, przy czynnościach mało złożonych, realizowanych na dużą skalę. Modelowo uzasadnia się tezę, że przy pewnych rozmiarach banku, wzrost skali działania powoduje obniżenie przeciętnego poziomu kosztów do osiągnięcia wartości krytycznej, której przekroczenie jest równoznaczne z ponownym wzrostem kosztów. Ponadto w dyskusjach zauważa się efekty konsolidacji, które nie mają charakteru wymiernego, należą do nich takie korzyści, jak: zdolności do podejmowania nowych zadań na dużą skalę, umacnianie pozycji rynkowej, wzrost zaufania klientów i partnerów³².

Związki kapitałowe banków w Polsce uzyskały podstawę prawną na mocy ustawy z 1996 r., dzięki, której wprowadzono procedury budowania grup bankowych, podwyższania kapitału akcyjnego banków będących spółkami akcyjnymi, których kapitał należy w całości do Skarbu Państwa³³. Spektakularnym przykładem operacji konsolidacyjnych w Polsce było utworzenie w 1996 r. Grupy Kapitałowej Pekao SA z uczestnikami w postaci: Banku Polska Kasa Opieki SA w roli podmiotu dominującego, Banku Depozytowo-Kredytowego SA z Lublina, Pomorskiego Banku Kredytowego SA ze Szczecina i Powszechnego Banku Gospodarczego SA z Łodzi. Największe fuzje i przejęcia w ciągu ostatnich dwóch lat dotyczyły m. in.: przejęcia akcji Banku Handlowego przez Citibank, połączenia WBK i Banku Zachodniego, ING z Bankiem Śląskim, przejęcia przez Banco Comercial Potuges i kontrolowaną przez niego Grupę Ubezpieczeniową Eureco Big Banku Gdańskiego. W dużej liczbie procesy konsolidacyjne występują w sektorze banków spółdzielczych, co stanowi następstwo wymagań kapitałowych nadzoru bankowego i jest rezultatem procesów dostosowawczych do standardów Unii Europejskiej.

Polski system bankowy w minionym 10-leciu został gruntownie przebudowany, o czym świadczy zmieniająca się charakterystyka liczbowa banków reprezentujących różne formy własności (patrz tab. 3). Pomimo tego wymaga nieustannych przekształceń. Dążenie do poprawy efektywności, urzeczywistniane poprzez powyższe tendencje, nie usunęło wszystkich problemów. W ramach nieustannej adaptacji do zmieniających się warunków gospodarowania pozostało jeszcze wiele niezrealizowanych zagadnień. Podstawowe

³² B. Kosiński, *Konsolidacja kapitałowa w sektorze bankowym*, „Bank i Kredyt” 2000, nr 10, s. 1–16.

³³ Komentarz do ustawy z 14 czerwca 1996 r. o łączeniu i grupowaniu niektórych banków w formie spółki akcyjnej, DzU 1996, nr 90, poz. 406, cyt. za: W. L. Jaworski, Z. Krzyżkiewicz, B. Kosiński, *op. cit.*, s. 40.

Tabela 3

Charakterystyka liczbowa banków reprezentujących różne formy własności w Polsce
w okresie 1993–2000

Wyszczególnienie	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Banki komercyjne:	87	82	81	81	83	83	77	74
z przewagą kapitału państwowego ^a	29	29	27	24	15	13	7	7
– stanowiące bezpośrednio własność Skarbu Państwa ^b	16	15	13	8	6	6	3	3
– stanowiące pośrednio własność Skarbu Państwa	11	11	11	13	8	7	4	4
– będące własnością NBP	2	3	3	3	1	0	0	0
z przewagą kapitału prywatnego:	58	53	54	57	68	70	70	67 ^f
– kapitału polskiego	48	42	36	32	39 ^e	39	31	20
– kapitału zagranicznego ^d	10	11	18	25	29 ^e	31	39	47
Banki spółdzielcze	1 653	1 612	1 510	1 394	1 295	1 189	781	680
System bankowy	1 740	1 694	1 591	1 475	1 378	1 272	858	754

^a Banki, w których Skarb Państwa, państwowe osoby prawne lub NBP posiadały pakiet akcji uprawniający do wykonywania co najmniej 50% + 1 głos na WZA.

^b Banki, w których bezpośrednio do Skarbu Państwa należał pakiet akcji uprawniający do wykonywania co najmniej 50% + 1 głos na WZA.

^c W tym Rzeszowski Bank Regionalny SA w organizacji, który nie składał sprawozdań.

^d Oddziały banków zagranicznych oraz banki w formie spółek akcyjnych, w których do zagranicznych osób (prawnych lub fizycznych) należy bezpośrednio lub pośrednio pakiet akcji dający prawo wykonywania łącznie co najmniej 50% + 1 głos na WZA.

^e W tym Bank of America Polska SA w organizacji, który nie składał sprawozdań.

^f W tym Śląski Bank Hipoteczny SA, który nie składał sprawozdań.

Źródło: zasoby internetowe, www.nbp.pl; S. Lipiński, *Inspektor podliczył*, „Gazeta bankowa” 2000, nr 18.

problemy nierozstrzygnięte w dyskusji nad przyszłością polskiego systemu bankowego obejmują: dylematy związane z konsolidacją, prywatyzacją oraz pełnym dostosowaniem do warunków gospodarki rynkowej i standardów Unii Europejskiej³⁴.

³⁴ W. L. Jaworski, Z. Krzyżkiewicz, B. Kosiński, *op. cit.*, s. 31 oraz J. Świdorski, *op. cit.*, s. 20.

*Iwona Dorota Czechowska***BANKING SECTOR IN PROCESS OF TRANSFORMATION**

Sector banks of Poland aspires to banking systems specific for market economies. Transformation began in 1989 when one introduced two levels in banking system: central bank and commercial banks. Main tendencies of bank transformation are connected with the possessional transformations – privatization and consolidation.